

Raushet kontra kravstorhet i sosial kategorisering

Reidar Ommundsen

I en kronikk i Aftenposten skriver Brockmann (2004) at Norge er et homogent samfunn. Hun hevder – og trolig med rette – at likheten i kultur og verdier har gitt grunnlaget for solidaritet med svakere stilte grupper i samfunnet. Solidaritet er i sin tur forutsetningen for våre velferdsordninger med sterk økonomisk omfordeling mellom grupper. Solidaritet synes altså å forutsette kulturell og verdimeslig likhet. Brockmann spør om ikke den flerkulturelle innvandringen til Norge etter hvert har kommet til å sette denne samhörigheten på en hard prøve. Medlemmer av etniske minoriteter krever at velferdsordningene også skal ta hensyn til deres spesielle behov, som for eksempel om morsmålsundervisning, for at de skal kunne delta i det norske samfunnet på mest mulig like vilkår. I følge Brockmann risikerer man at den etnisk norske majoriteten blir mindre villig til å betale for velferdsordninger som går til mennesker som ikke oppfattes å tilhøre samme sosiale kategori som den de selv tilhører, nemlig den «norske».

Når mennesker oppfattes å tilhøre en annen sosial kategori enn den vi selv gjør, viser sosialpsykologisk forskning på sosial kategorisering at vi tenderer til å favorisere medlemmer av vår egen gruppe på bekostning av medlemmer av den andre. Videre har man funnet en tendens til at vi overdriver forskjellen mellom dem og oss. I tillegg har man funnet en tendens til at vi overser de individuelle forskjellene som fins i den andre gruppen; «alle kinesere er like». Sosial kategorisering gir således grunnlag for *stereotypisering* som innebærer at vi for eksempel risikerer å oppfatte alle muslimer som potensielle terrorister fordi noen terrorister tilhører kategorien muslimer.

Mennesker kan kategoriseres på mange vis, avhengig av hvilket klassifiseringsprinsipp vi velger å sammenligne ut fra. Eksempler er religion, etnisk bakgrunn og utdanning. Noen ganger tar vi utgangspunkt i bare en eneste dimensjon eller ett aspekt når vi oppfatter at folk er like eller ulike oss selv. I ekstreme tilfeller av slik svart-hvitt-tenkning kan vi komme til å tenke på alle medlemmene av en spesiell kategori som *vesensforskjellige* fra oss selv. Det svekker grunnlaget for empati og medfølelse med det enkelte medlem av denne gruppen.

Men vi kan også sammenligne oss med andre mennesker, der vi «krysskategoriserer». Vi sammenligner oss på flere aspekter samtidig. Da kan oppfatningen vi har av et annet menneske bli mindre svart-hvitt. Vil for eksempel en etnisk nordmann få et mindre unyansert og mer positivt syn på en mann med pakistansk bakgrunn med en del års botid i Norge, dersom nordmannen i tillegg får vite at de begge har samme yrkesutdanning, f.eks. i psykologi?

Det flerkulturelle samfunn innebærer med nødvendighet at vi kan møte mennesker som i visse henseende er forskjellige fra oss. I følge fire britiske sosialpsykologer kan man i prinsippet ha to ulike måter å tenke på ut fra sosial kategorisering: Den *rause* måten innebærer i rendyrket form at det er tilstrekkelig å oppleve at vi i alle fall har ett aspekt til felles med «den andre», f.eks. at vi begge har samme utdanning, selv om vi også har ulik etnisk bakgrunn. Den *kravstore* måten innebærer derimot at vi må oppleve å ha *alt* til felles. For eksempel må vi ikke bare ha samme utdanning, den andre må også snakke norsk like godt som oss selv.

De britiske forskerne spurte om det var mulig å påvirke folk til å bli mer generøse og inkluderende. Hva om man kan skape en mental innstilthet som innebærer at folk tenker om andre ut fra et inkluderende pronomen «vi» i stedet for et avstandskapende «dem»?

I alt 81 studenter deltok i eksperimentet. De ankom laboratoriet enkeltvis og ble fortalt at undersøkelsen dreide seg om å vurdere flateinnholdet av geometriske figurer. Videre ble de fortalt

at det var mulig å klassifisere folk som enten *overvurderere* eller *undervurderere*. En annen måte å klassifisere på var om folk var best til å vurdere *store* eller *små* figurer. Forsøksleder forklarte at dette gjorde det mulig å krysskategorisere eller dele folk inn i fire ulike grupper: «overvurderere; best på store figurer», «overvurderere; best på små figurer», «undervurderere; best på store figurer» og «undervurderere; best på små figurer».

Forsøkspersonen ble så plassert ved en PC og skrev inn sine vurdering av flateinnholdet på 15 ulike figurer som ble presentert på skjermen. Etter avsluttet oppgave kom det opp på skjermen hvilken av de fire gruppene forsøkspersonen tilhørte. Deltakeren hadde blitt fortalt at maskinen hadde regnet dette ut, men det var ikke sant. Faktum var at samtlige forsøkspersoner fikk vite at de tilhørte gruppen, «overvurderere; best på store figurer».

Derneft ble forsøkspersonene bedt om å gjøre forsøksleder en tjeneste som besto i å «lese korrektur» på noe materiale som skulle benyttes i en helt annen undersøkelse. En tredel av deltakerne fikk i oppgave å slå en sirkel om alle pronomene «vi». En tredel skulle tilsvarende markere alle pronomene «de», og en tredje – kontrollgruppen – skulle markere et nøytralt ord. Metoden kalles «priming» og er tidligere benyttet med hell for å installere en inkluderende eller en ekskluderende mental innstilling hos personer uten at de er klar over at det er dette som skjer.

Så ble forsøkspersonene – som altså alle visste at de selv tilhørte gruppen «overvurderere; best på store figurer» – bedt om å delta i en ny undersøkelse, der de skulle gi sin vurdering av andre mennesker som tilhørte samtlige fire grupper nevnt tidligere. Blant annet skulle forsøkspersonene angi på en syvpunktsskala hvor godt de *likte* hver av de fire gruppene.

For å gjøre en lang historie kort: Sammenlignet med kontrollgruppen (som ikke var primet i noen retning) ga resultatene bare beskjeden støtte til betydningen av en inkluderende «vi»-orientering. Riktignok førte en inkluderende priming til litt mer raus vurdering av de to gruppene med *delvis* samme karakteristika som dem selv, i og med at disse gruppene ble likt noe mer enn gruppen som var helt forskjellig fra dem selv. Men de delvis like gruppene ble langt fra så godt likt som de som var helt lik dem selv, nemlig gruppen de selv tilhørte. Derimot førte den avstandskapende «de»-primingen til at gruppene som var delvis lik eller helt ulik forsøkspersonens egen gruppe ble mindre likt, sammenlignet med kontrollgruppen.

Folk med en inkluderende mental innstilling synes altså ikke å bli mer rause og positive overfor andre som er delvis lik dem selv. I alle fall gir ikke dette eksperimentet støtte til en slik oppfatning. Derimot påpeker de fire sosialpsykologene at eksperimentet viser at en ekskluderende mental innstilling kan føre til *mindre* akseptering av utgrupper. De anbefaler derfor at media unngår en språkbruk som på subtile måter, for eksempel ved bruk av et enkelt ord som i denne undersøkelsen, kan bidra til å skape avstand mellom grupper.

Undersøkelsen er gjort i England. I Norge har vi i bare liten grad foretatt eksperimenter med sikte på å finne ut hva som kan skape mer raushet og aksept hos oss nordmenn overfor våre etniske minoriteter som uansett aldri kan, eller ønsker å bli *helt* like oss «norsk-norske».